

Срђан С. Ђорђевић

Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу

Срђан Ц. Владетић

Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу

РУДОЛФ ЦИСТЛЕР – VIVA VOX SERBIAE! СУДСКИ ПРОЦЕС И ОДБРАНА УЧЕСНИКА САРАЈЕВСКОГ АТЕНТАТА 1914.

Сажетак

Сарајевски атентат је инспирисао ауторе да обраде ставове и улогу адвоката Рудолфа Цистлера у судском поступку који је вођен тим поводом. Последице Цистлеровог понашања су далекосежне, јер утичу на вредносни доживљај адвокатске професије, што је предуслов за делотворно остваривање права на одбрану. У том циљу, мисаоно-логичка структура рада је заснована на повезивању питања општег контекста адвокатске професије и права на одбрану, са Сарајевским процесом и Цистлеровом улогом у њему. Обрадом ових питања, циљано се тангира политичка позадина и подлога судског поступка вођеног пре једног века. Сагласно томе, и методолошки приступ приликом анализе назначених питања заснован је на квалитативном комбиновању аксиолошких, нормативно-правних и историјских истраживачких поступака. Користећи се резултатима спроведеног истраживања проблема суђења било је могуће извести закључак о значају удела који адвокатска професија има у остваривању права и слобода у државно-правним порецима, а нарочито у њиховим кризним и драматичним тренуцима.

Кључне речи: Рудолф Цистлер, Сарајевски атентат, суд, адвокатска професија, право на одбрану, право.

1. ГОДИШЊИЦА „САРАЈЕВСКОГ ПРОЦЕСА“

Само на први поглед, јубилеји су симболи којима се подсећамо на значајне догађаје из прошлости. Они су увек згодна прилика да се исти збитак, након хронолошког премера, поново анализира и дискутује, како би се проверили досадашњи ставови о предметном питању. Један век је, сасвим сигурно, довољно простран проток времена, који нам даје за право да објективнијим мислима бацимо ново светло, макар и само на нов начин, на догађај стар стотину година. Сарајевски атентат је, нема сумње, довољно снажно утиснуо печат на још непожутелој хартији XX века, остављајући и даље трагове који нас провоцирају, ето, и с почетка трећег миленијума. Догађај који је искоришћен да буде први повод за избијање Првог светског рата јула 2014. године привлачи знатну политичку, али и научно-стручну пажњу. Разлоге томе не треба тражити само у оквирима нужности континуираног научног проверавања ранијих закључака, што је и иначе методолошка нужност стварања објективних научних сазнања. Вероватно понајмање у таквим поривима треба тражити разлоге за актуелизовање питања Сарајевског атентата. Примарнији су прикривени, те садржани у арканиуму политичких импулса, који непрестано трагају за новим могућностима искоришћавања историје, чија врата никако да буду затворена за злоупотребу од стране политике. Или је, можда, савремени политички тренутак увек, по „судбоносном“ правилу збивања, ништа друго до, модерним сценаријем, прекривена реприза историјских збивања. Тако се гаји стална нада политичких чинилаца, који би садашњост да претворе у сталну прилику за исправљање разних историјских неправди, па од садашњости чине само наставак историје, без обзира каква она била.¹⁾

Но, у сложености различитих напора, који се чине у складу са претходно назначеним циљевима, ипак је неопходно истаћи

1) Обележавање годишњице Сарајевског атентата је прилика да се овај историјски догађај опсервира од стране политичких противника и непријатеља (а до пре двадесет година и ратних) као нови повод за међунационална оптуживања. И то тако, да се Сарајевски атентат проверава са становишта савремених виталних националних интереса три конститутивна народа. На тај начин се улази у зачарани круг мржње, непријатељства и неразумевања, што представља могућност за попуњавање политичког простора превазиђеним темама, с обзиром да тако настројене политичке елите немају потребне капацитете за економска и социјална решења, тј. бољитак грађана Босне и Херцеговине и њених конститутивних ентитета.

Мухарем Баздуљ је о томе писао: “Како се будемо ближили Видовдану следеће године тако ће се на паранаучним и научним скуповима распламсавати анализе теорија о Сарајевском атентату и почетку Великог рата”. Видети: Мухарем Баздуљ, “Није Принцип изазвао рат”, <http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/430912/Muharem-Bazdulj-Nije-Princip-izazvao-rat>

значајну чињеницу, када је у питању српски народ. Достигнути напори закључивања на основу историографске понуде поводом догађаја Сарајевског атентата доскора нису били спорни. Објективности ради, износимо општеприхваћен став званичне историјске науке о узроцима и поводима Првог великог рата у XX веку, којим се никако не доводи у питање опште антиимперијалистичко (и касније антифашистичко) опредељење српског народа. У оба светска рата током претходног века, Срби су били на страни победника, односно, на страни глобалне правде. Међутим, приметни су покушаји оспоравања кредибилитета доприноса српског народа правди универзалног поретка, који се чине тако што се покушава одбрани став да Првог светског рата не би било да није било Гаврила Принципа, односно, да Срби носе колективну кривицу за почетак Првог светског рата.

Уз претходно истакнуте оградe од отворених или сакривених злоупотреба Сарајевског атентата у сврхе остваривања неких нових/стarih политичких циљева, у овом раду аутори су посветили пажњу једном „чувару ватре права“. Реч је о Рудолфу Цистлеру, браниоцу Вељка и Васе Чубриловића, Неђа Керовића и Ива Крањчевића, осуђених за Сарајевски атентат.²⁾ Прилике у којима се нашао овај адвокат и начин на који је извео одбрану и данас заслужују велику пажњу. Не зато што он нема српско име и презиме, јер би се као последица таквог приступа вероватно одмах појавили ставови непримерени цивилизованој академској култури. Стога, централно место у раду заузимају адвокат Цистлер и адвокатска одбрана из визуре Сарајевског процеса, а ради провокативног поређења са реалним данашњим збивањима на која се покатакада наилази у судској пракси. Својим поступањем, Цистлер је дужност обављао онако како је то чињено у време златног доба римске адвокатури (Цицероново доба), када није узиман хонорар за заступање, без обзира на статус, имовинско стање и националност клијената.³⁾

Цистлер Рудолф је стална морална опомена државној власти о значају и значењу адвокатске професије. И не само државној вла-

2) Укупно 22 лица су оптужена за кривично дело насилне промене територијалног уређења Аустро-Угарске Монархије, тј. да су имала намеру да се БиХ отргну од Аустро-Угарске и припоје Краљевини Србији; док су три лица оптужена као саученици. Председник судског Сената био је Луиђи Куриналди (поротници: Богдан Наумович и др Мајер Хофман); тужилац Фрањо Свара, а браниоци: др Макс Фелдбауер, др Константин Премуџић, др Срећко Перишић, Франц Струпл, Малек Венцел и др Рудолф Цистлер. Ове браниоце поставио је суд по службеној дужности.

3) Тацит, *Анали*, XI, 5 и 7, (превод: Јб. Црепајац), БМГ, Београд, 2000; Dio's Roman history (with an English translation by Cary, E.), LIV, 18, Harvard University Press, London, 1955; Cicero, *The letters to his friends - Ad Fam.*, XIII, 19 (with an english translation by Williams, W.G), vol. III, Harvard University press - W. Heinemann, Cambridge, Mass. - London, 1960.

сти, већ и понекима који су огрнути плаштом управо те професије. Пре него што ће се указати на Цистлеров допринос правилном разумевању права на одбрану и улоге адвоката у заштити индивидуалних права и слобода, истиче се суштина природе адвокатске професије. Оно што је Цистлер успео у овом процесу може се мерити достојанством правничког позива. Прво, једини је од свих бранилаца својим понашањем пружио пуну адвокатску заштиту својим клијентима; понашао се као да је слободно изабран бранилац. Мада, суштински посматрано, између браниоца по службеној дужности и слободно изабраног браниоца не би ни требало бити разлике у погледу односа поверења који се успоставља у односу између браниоца и брањеника. Но, да таква разлика постоји било је познато и у време сарајевског процеса. Прихватити се слободне, а не државним прописима наметнуте, одбране - представљао је гест велике храбрости, који Цистлеру није био допуштен када је желео да се прихвати одбране по основу слободног избора, у случају Мишка Јовановића,⁴⁾ коме је већ додељен бранилац по службеној дужности, др Коста Премужић.⁵⁾

2. АДВОКАТУРА И ПРАВО НА ОДБРАНУ У АУСТРО-УГАРСКОЈ БИХ

За адвокатуру би се могло рећи да јој је идејни корен стар онолико колико је стара свест људи о потреби да помогну другима и свест тих других да им је потребна помоћ других. Зато су хуманизам и солидаризам идејне потке њеног оправдања и опстајања у друштву. Без обзира на постепен и дуготрајан развој адвокатуре кроз процесе који су адвокатску професију довели до коначног модернизацијског облика, било би супротно њеној природи превидети психолошки моменат, који је мотивисао њен настанак. Сваки

4) „Ја сам прихватио избор Мишка Јовановића и тражио од председника кривичног септата дра Куриналдија да ме разријешу дужности одбране ‘уред ради’, јер да избор за бранитеља преферирам именовану за бранитеља... Председник Куриналди противио се моме смјењивању са одбране ‘уред ради’ и прихватању одбране по избору, наводећи „техничке“ разлоге који то онемогућују“. Према: Војислав Богичевић, *Сарајевски атентат, писма и саопштења*, Свјетлост, Сарајево, 1965, стр. 148.

5) Др Коста Премужић, је један од оних адвоката који су нечасно обавили свој адвокатски задатак. За њега ће Цистлер рећи да је он отпочео своју одбрану „ријечима како је њему тешко бранити „ове“ показујући прстом на оптужене, јер су они убили његовог хрватског краља, на што је судском двораном заорио протестни поклик Принципа: „Шути шпијуне!“ У свом одбрамбеном разлагању др. Премужић је развијао и стару франковачку реакционарну теорију, са Срби нису народ, да су Срби хрватски ренегати, да је Србе као народ „изумио“ бивши бан Хрватске Кхуен-Хедервару, да би могао помоћу Срба тлачити Хрвате“. Исто, стр. 154.

покушај креирања модерних правних решења и њихове примене, којим би се запостављао тај мотив, заправо и истовремено би представљао напуштање природе ове професије и њену негацију. Тако је, наравно, и са неким другим професијама у друштву, које су на сличним основама настале и засноване, као што су професија лекара или учитеља.

Овакав мисаони приступ приликом разматрања назначених професија није непознат у редовима правних теоретичара, па ће се, на пример, у богатој теоријској мисли чувеног америчког правног теоретичара светског гласа Роска Паунда,⁶⁾ наићи и на интересантно објашњење специфичности адвокатуре, којима се она издваја у односу на друге професије. Професије као што су свештеничка служба, медицина, право и професорски позив, више су него занимања, јер су праћене извесним традиционалним достојанством. И вероватно да никако не може бити случајно то што недемократски, диктаторски и тоталитарни режими, не трпећи слободу, никако не могу трпети ни слободу адвокатске професије. Јер, адвокатура припада најосетљивијем домену ограничавања државне власти, и то посебно у кривично-правној области, кроз коју се приказује суштина ограничености државе правним поретком и правима и слободама грађанина-појединца.

Стога је изазов адвокатске професије нарочито изражен у оним тренуцима када се држава осили, па јој у намери остваривања планираних политичких циљева адвокати знају бити значајна препрека.⁷⁾ Најчешће се дешава да извршна власт, која по својој природи тежи да продре у поље других грана државне власти, врши прекомеран и недопуштен утицај чак и на судску власт. У таквим ситуацијама, адвокати, као недржавни службеници, представљају последње представнике праведног и правичног права, због чега и завређују посебну пажњу државне власти. И, наравно, никада апсолутизам до краја не може обухватити све сегменте друштва; увек ће се остати по који драгуљ адвокатске професије, који зна заблистати својим професионалним достојанством у од-

6) За Роска Паунда (1870-1964) је мало рећи да представља интересантну фигуру правне мисли, с обзиром да су испеване праве оде на рачун његових теоријских ставова и закључака. Окарактерисан је као генијални правни теоретичар, који је узбуркао, освежио и просветио развијање правне теорије, не само на северноамеричком академском тлу, већ и на универзалном научно-правном простору.

7) У прилог томе: “Анализирајући стање у редовима адвоката у 110 срезова, дошли смо до закључака да адвокати претстављају један од највећих проблема наше правне службе и посебно нашег судства... Адвокати у целини претстављају озбиљан проблем. Поставља се питање подизања млађег, социјализму и Партији оданог адвокатског кадра.” - Слободан Мавреновић, „Време у којем је адвокатура представљала највећи проблем нашег судства“, *Бранич*, Адвокатска комора Србије, бр. 1/2006, Београд, стр. 106, 108.

брани интереса клијената, да, као какав крајпуташ на путу права постојано обележава и одсликава догађаје, периоде, друштва и државе. Један од таквих блиставих примера, који и даље зраче својом адвокатском принципијелношћу, јесте и Рудолф Цистлер, који се наметнуо као један од препознатљивих актера судског процеса, вођеног поводом Сарајевског атентата. Тако је он постао столетна, а ипак вечита опомена државној власти и бременити морални сведок онима који би да забораве на сопствена (не)дела, јер се издвојио у односу на све остале браниоце. Заправо, „једини изузетак била је одбрана Рудолфа Цистлера, младог адвоката, и познатог социјалисте из Сарајева“.⁸⁾

Ради правилног разумевања Цистлерове позиције у овом судском процесу, неопходно је, укратко, указати на политички положај Босне и Херцеговине непосредно пре избијања Првог светског рата. И поред прохујалости европског колонизовања прекоокеанских земаља, у срцу Европе Босна и Херцеговина је представљала изузетак, јер је на њу Аустро-Угарска постепено ширила своју сувереност,⁹⁾ да би је коначно противправно анектирала 1908. године. Међутим, ма колико монархија била на Танталовим мукама у покушају да БиХ припоји својој територији,¹⁰⁾ и услед тога жудела да почетак рата за ширењем своје територије оправда почињеним атентатом, историја је показала да то није успела да постигне. Будући да, због бројних проблема, није могла једноставно и лако да замени владајући правни систем својим, на овој територији је почело да се примењује западноевропско право у комбинацији са шеријатским правом, што се сматрало највећим недостатком босанско-херцеговачког правног поретка.¹¹⁾ Монархија није успела да реши ни нарастајућу тензију која је владала међу народима који су живели у БиХ.¹²⁾ Ове аномалије су довеле до лошег функцио-

8) Владимир Дедијер, *Сарајево 1914*, Просвета, Београд, 1966, стр. 574.

9) Аустријско кривично законодавство је већ 1880. године уведено у Босни и Херцеговини, две године након Берлинског конгреса. Видети: Франц фон Лист, *Немачко кривично право*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1902, стр. 46.

10) Ово се огледа и у речима тужиоца у кривичном поступку против сарајевских атентатора, када наводи да је „надвојвода отвореног срца дошао међу свој народ“ (подвукли аут.). Видети у: Оливер Ињац, *Велике адвокатске одбране*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 63. Историја овог подручја је непобитно потврдила давно изречене Игоове речи да краја народа никада не може да застари и да све преваре немају будућност, те да се не може скинути ознака са народа као са цепне марамице.

11) Томислав Јоњић, „Др. Иво Пилар – одвјетник у Тузли“, *Часопис за друштвене и хуманистичке студије*, Институт друштвених знаности Иво Пилар, бр. 3/2007, стр. 13.

12) Annette Monika Fath-Lihić, *Nationswerdung zwischen innerer Zerrissenheit und äußerem Druck. Die bosnischen Muslime auf dem Weg vom ethnischen Bewusstsein zur nationalen Identität*, Universität Mannheim, Worms, 2006, стр. 94.

нисања правног система, што се може сагледати и у Сарајевском процесу, у коме су атентатори осуђени за кривично дело које није постојало у тадашњем босанско-херцеговачком законодавству.

Сматра се да се о адвокатури у БиХ не може говорити за период пре њене окупације од стране Аустро-Угарске. До тад су постојали само њени наговештаји, а први акт којим је нормативно уређена ова делатност био је *Одвјетнички ред за БиХ* из 1883. године, којим је, између осталог, било предвиђено да се адвокатуром могу бавити само држављани БиХ који су завршили правне студије и положили адвокатски испит, те које је именovala област.¹³⁾ Наведеним законским актом нарочито се инсистира на обавези да странку бране „горљиво, вјерно и здушно“ (што је од стране појединих адвоката изузетно кршено за време трајања суђења за Сарајевски атентат), а адвокат, такође мора да се прихвати одбране посебно сиромашних странака, чак и у случају да то треба да учини бесплатно.¹⁴⁾ Године 1909. донет је *Нови адвокатски ред*, знатно напреднији од претходног, којим је уведена професионална аутономија адвокатури, са мањим ограничењима, који је важио све до 1929. године, када је ступио на снагу *Закон о адвокатима Краљевине Југославије*.¹⁵⁾

Право на одбрану је било загарантовано још аустро-угарским прописима, чија су основна правила остала инкорпорисана у свим законима о кривичном поступку који су важили како на територији Босне и Херцеговине тако и послератне Југославије. Пре свега, ово право је било загарантовано слободним избором браниоца, са листе адвоката која се води за дати округ. Окривљени је могао да узме више бранилаца, с тим да се у одбранама њихове речи не понављају. Разликовала се, као и према позитивно-правним прописима, факултативна и обавезна одбрана. Међутим, обавеза поучавања окривљеног о праву на браниоца настајала је тек подизањем оптужнице, а у случају да он не узме сам браниоца, истог му је постављао суд ако се ради о кривичном делу које је забрањено смртном казном или затвором у трајању од преко пет година. Поред значајног права на слободан избор браниоца, у једном домену за овај рад је значајно нагласити и право на заједничког браниоца (будући да Рудолфу Цистлеру није било дозвољено, без

13) Вељко Губерина и др., *Историја југословенске адвокатури*, Савез адвокатских комора Југославије, књига I, Београд, 1998, стр. 131-132.

14) Исто.

15) Вељко Губерина и др., *Историја југословенске адвокатури*, Савез адвокатских комора Југославије, књига II, Београд, 2000, стр. 28.

ваљаног разлога, да брани још једног окривљеног) који се постављао на предлог окривљеног или браниоца. Као логична претпоставка за појављивање заједничког браниоца јавља се чињеница да су у питању саучесници у извршењу кривичног дела за које се води јединствен поступак.¹⁶⁾ Једино ограничење се огледало у немогућности његовог постављања у случају да су окривљеним лицима супротстављени интереси. Затим, сваки бранилац се морао примити одбране, коју је могао одбити само из оправданих разлога, о чему је одлучивао суд. Окривљени је у сваком моменту имао могућност да откаже пуномоћје једном браниоцу и да га пренесе на другог по сопственом избору, с тим што се у таквим случајевима поступак није обустављао него је текао својим током.

Иако је право на одбрану било законом релативно добро регулисано, понашање адвоката у сарајевском процесу, изузев Рудолфа Цистлера, указало је на уочљив јаз између теорије и праксе. „Понашање одбране показује да је у Аустрији затворенику кога терете власти било једнако тешко да пронађе адвоката као и оном у нацистичкој Немачкој“.¹⁷⁾ Наиме, браниоци су то били само по функцији у поступку, али су се понашали као тужиоци, а значајно је указати на чињеницу да је одбрана браниоца Струпла садржавала целих 56 речи.¹⁸⁾ Како би се у модерно време избегле злоупотребе бранилачке функције установљене су кривична, грађанска и дисциплинска одговорност браниоца, услед чега они морају да чувају углед адвокатуре и да савесно обављају дужност браниоца у кривичном поступку, чиме је право на одбрану знатно унапређено. Рудолф Цистлер је антиципативно потврдио много касније изречену мисао В. Губерине да величина бранилачког позива јесте у томе да бранилац остане уз свог брањеника и онда када мора примити и одијум јавности и на својим плећима осетити шта значи бити усамљен у својој борби, изложен јачини беса и огорчења средине у којој живи, док при одбрани окривљеног истовремено брани законитост и правну стабилност друштва, гарантовану кроз позитивне правне прописе. Он је истрајао у својој борби, доживљавајући изгнанство одмах након завршетка судског процеса, а чак се не спомиње ни у модерним зборницима југословенске адвокатуре, па ни оним који се односе на период непосредно пре избијања Првог светског рата.

16) Загорка Симић-Јекић, *Кривично процесно право СФРЈ*, Привредна штампа, Београд, 1982, стр. 138.

17) Ребека Вест, „Сарајево“, у зборнику: *Млада Босна*, Дом културе Чачак и Уметничко друштво Градац, бр. 175-176-177, Чачак, 2010, стр. 119.

18) Владимир Дедијер, наведено дело, стр. 574.

3. МОТИВИ САРАЈЕВСКОГ АТЕНТАТА

Мотив, као психички покретач за извођење Сарајевског атентата од стране Младобосанаца, инспирисаних циљевима руског револуционарног покрета,¹⁹⁾ је био вишеструк, у складу са политичким приликама које су владале на том простору и побудама и жељама појединих учесника у атентату. Као један од базичних мотива за убиство надвојводе Франца Фердинанда наводи се чињеница да би његовим уклањањем била отклоњена опасност од рата,²⁰⁾ јер је Аустро-Угарска, предвођена проратно оријентисаним Францом Фердинандом, била спремна за исти, те је само чекала разлог и непосредан повод.²¹⁾ Потпунија истина о узроку избијања Првог светског рата, упркос његовом тражењу у атентату који је само послужио као изговор, ипак је испливала на површину. Аустроугарски ултиматум упућен Србији након атентата био је срочен тако да буде неприхватљив за њу и учини рат извесним. Међутим, сигурност вођења рата није за собом повлачила и одређеност циља који се њиме желео постићи, будући да творци ултиматума нису били начисто са тим да ли желе против Србије повести пунитивну експедицију, као одштету због сарајевског чина, анектирати њен део или је претворити у зависно краљевство у оквиру Хабзбуршке монархије.²²⁾

Други мотив за извршење дела је изнео Недељко Чабриновић у завршној речи на суђењу, истичући да Аустро-Угарска ни после 33 године у БиХ није решила аграрно питање,²³⁾ а важно је напоменути да је то био само део нерешених проблема, па је анексију становништво доживљавало као угњетавање и економску екс-

19) Латинка Перовић, *Људи, догађаји и књиге – Млада Босна и руска мисао*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2000, стр. 87.

20) Због тога је замисао о лишењу живота престолонаследника настала још 1913. године, са идејом да се спроведе у дело крајем те или почетком 1914. године, а као место за извршење атентата првобитно је била предвиђена Француска, да би до првог покушаја убиства дошло у Чехословачкој. Више о томе: Иван Мужих, *Масонство у Хрвата*, Лаус, Сплит, 2000, стр. 58. и 62.

21) Иван Крањчевић, *Успомене једног учесника у Сарајевском атентату*, Свјетлост, Сарајево, 1964, стр. 48. При том, скреће се пажња да смрт престолонаследника и његове супруге није у монархији представљала већи разлог за жалост, изузев што је атентат представљао сензацију, јер је осамдесеттворогодишњи император осетио готово олакшање када је чуо за Фердинандову смрт, кога је, због његових идеја, сматрао за сметњу. Gerald Meyer, *A world undone: the Story of the Great War, 1914-1918*, Bantam Dell, New York, 2006, стр. 39; Иван Мужих, наведено дело, стр. 67-68.

22) Alan John Percivale Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Hamish Hamilton, London, 1947, стр. 231.

23) Оливер Ињац, *Велике адвокатске одбране*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 90.

плоатацију.²⁴⁾ Међутим, тужилаштво је мотив за извршење атентата пронашло у жељи једног дела становништва у БиХ за присаједињењем Србији и стварањем јединствене државе свих Јужних Словена на овом подручју са краљем Петром Карађорђевићем на челу. То је био једини начин да се оправда суђење за кривично дело велеиздаје за које је тужилаштво теретило видовданске атентаторе, а за чије извршење је била запређена смртна казна и доживотна робија. Наиме, после површно изведене истраге,²⁵⁾ они су могли бити оптужени само за извршење кривичног дела убиства. Овакво становиште јасно заузима и адвокат Рудолф Цистлер у уводним речима којима је започео одбрану своја четири брањеника, наводећи да атентатори нису могли да изврше кривично дело велеиздаје усмерено на отцепљење од Монархије, јер се БиХ не може отцепити од државе којој не припада територијално, а што чак ни чин анексије није успео да измени.²⁶⁾ Кривично дело велеиздаје се састојало у нападу на државу у њеном унутрашњем постојању,²⁷⁾ а као облици, круцијални за ова разматрања, јер су се налазили у епицентру сарајевског кривичног поступка, издвајају се убиство или покушај убиства владаоца, напад уперен на промену начина владања, или на отргнуће дела територије (члан 111. тадашњег *Казненог закона*). Међутим, недостатак ратификације анексије од стране аустроугарског парламента је комплетан поступак суђења за кривично дело велеиздаје учинио незаконитим. У целом поступку није било спорно ни да ли је дошло до лишења живота Франца Фердинанда и Софије Хоенберг као законитих владара Аустро-угарске монархије, нити ко је то учинио. Али, погрешна правна квалификација кривичног дела од стране тужилаштва, политички мотивисаног, довела је до судске грешке са тешким последицама по осуђене почетком прижељкиваног рата.

24) Annette Monika Fath-Lihčić, *нав. дело*, стр. 96. Такав поглед на анектирање БиХ заступају и инострани аутори. Упоредити: Robin Okey, *Taming Bosnian Nationalism: The Habsburg 'Civilizing Mission' in Bosnia 1878-1914*, 2007, OUP, Oxford, 2007, стр. 31.

25) Luciano Canfora, *1914*, Sellerio, Palermo, 2006, стр. 32.

26) Владимир Дедијер, наведено дело, стр. 574; „И сто година након атентата заступа се и истиче исти став о незаконитости суђења атентаторима за кривично дело велеиздаје.”. О томе: Емир Кустурица, *Политика*, 8. фебруар 2014. године.

27) Франц фон Лист, наведено дело, стр. 637.

4. ЦИСТЛЕРОВА ЗАВРШНА РЕЧ

Завршна реч Рудолфа Цистлера на суђењу оптуженим Младобосанцима представља врхунац његовог професионалног постигнућа, те припада највишем реду капиталних адвокатских логичко-моралних бравура.²⁸⁾ Као живи мост у времену, његова завршна реч неодољиво подсећа на Плутархове хвале Цицерону: „Тај је наиме човјек у највећој мјери показао Римљанима колики чар додаје рјечитост правичности, да је праведност непобједива ако се на исправан начин претаче у ријечи.“²⁹⁾ При томе, не треба заборавити историјско време и европске околности у којима се одвијао овај процес. Уз уважавање многобројних слабости које су пратиле Аустро-Угарску, ипак је потребно истаћи да је њен државно-правни поредак био заснован на принципима правне уређености; до оне мере која даје за право правној књижевности да у овој државној творевини препознаје *rechstaat*.³⁰⁾ Но, такав општи приступ не треба да нас заваља, па ради правилног разумевања правог стања ствари аустро-угарског државног поретка и његовог односа према становништву, треба имати у виду да је, одмах након атентата, вршен терор над Србима. „Изгледало је тако, као да сваког православног Србина сматрају атентатором“.³¹⁾ Истицање овог чињеничног става је од значаја са становишта анализе судског процеса који је вођен поводом Сарајевског атентата. Јер, атентатори су „имали прилике да изложе своје политичке и личне мотиве како у истрази пред истражним судијом, тако и у току суђења“.³²⁾ Но, апаратура полицијске државе прикривена у суштинској структури правне државе нарочито долази до изражаја у ванредним, кризним ситуацијама функционисања државног система, јер се у њима најотвореније приказују принципи на којима се темеље овакви системи, при чему се ни правосуђе никако не може издвојити у односу на све остале државне органе. Јер, читав систем полицијске државне организације је управљен ка остваривању његове сврсисходности, што постаје очито у условима као што је ратно стање у којем

28) Комплетан текст завршне речи Рудолфа Цистлера видети у: Оливер Ињац, *Велике адвокатске одбране*, Београд, 2007. стр. 63-88.

29) Плутарх, *Успоредни животописи, III, Цицерон*, 13, (превод: З. Дукач), Аугуст Цесарец, Загреб, 1988.

30) Владимир Дедијер, наведено дело, стр. 543.

31) Владимир Ђоровић, *Црна књига: Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918. године*, Удружење ратних добровољаца 1912-1918. године, њихових потомака и поштовалаца Београд - подружница Требиње, Београд 1996, стр. 2.

32) Владимир Дедијер, „Срећа Гаврила Принципа“, у зборнику: *Млада Босна*, Дом културе Чачак и Уметничко друштво Градац, бр. 175-176-177, Чачак, 2010, стр. 160.

се налазила Аустро-Угарска; ратни циљеви су, суштински, били основа и за судски процес вођен поводом Сарајевског атентата. Било је неопходно спровести поступак уз поштовање формалних обележја судског поступка, ради стварања привида његове потпуне регуларности. Замисао извођења таквог сценарија је потребовала хармоничну усклађеност процесних потеза свих актера овог поступка. Но, атмосфера на суђењу је значајно промењена управо одбраном адвоката Рудолфа Цистлера.³³⁾

Анализом Цистлерове завршне беседе, назире се њена мудро планирана конструкција, у којој је садржана оперативна спремност да се тактички превазиђу очекиване препреке приликом њеног изношења. Цистлер је био исувише добар адвокат, тако да одбрану није темељио само и искључиво на једној врсти аргуменације.³⁴⁾

Почетни део његове завршне речи заснован је на изношењу опште представе о друштвеним околностима у којима је егзистирао овај судски поступак у циљу указивања на недопустиву политизацију судског случаја, јер се тиме контаминира сам поступак и ствара озбиљна претпоставка за доношење неправедне и неправичне судске пресуде. „Сав јавни живот, читава наша штампа, све наше институције, сваки појединац, свака фамилија, читаво пучанство, такорећи, испуњено је моралном индигнацијом над овим догађајем распаљене страсти до пароксизма. Све кипи осветом и мржњом против атентатора и нације којој он припада. Сви вичу ‘Убите их, вјешајте их!’... у таквом тешком моменту, у тој тешкој ситуацији, запала је дужност нас бранитеље да преуземо обрну“.³⁵⁾ Свакако да у оваквој врсти почетног става треба препознати намеру истицања својеврсног упозорења суду да ће његова одлука бити подложна критичким сумњама и омаловажавањима путем правних аргумената. На истом логичко-идејном фону налазе се и Цистлерова наредна упозорења у форми подсећања на улогу и задатак суда,³⁶⁾ тужилаштва и бранилаца, уз посебно истицање значаја начела правичности чија се примена очекује од суда: „И ако вас

33) Joachim Remak, *The Story of a Political Murder Sarajevo*, Criterion books, inc. New York, 1959, стр. 235.

34) Исто, стр. 237.

35) „Ми смо дужни повјерену нам задаћу испунити са свом озбиљношћу нашега бранитељскога позива и не смијемо презати ни пред којим обзиром“.- из завршне речи Р. Цистлера у: Оливер Ињац, наведено дело, стр. 67.

36) „Ви не смијете чути вику улице и чаршије. Суд мора бити херметички затворен од политике и њезинога опортунизма који дјелује према моменталним политичким потребама. Он мора елиминирати све етичке и моралне критерије код просуђивања овог догађаја. Мора се ограничити стога на оно што је по закону право и неправо. Мора, једном рјечју, бити тако идеал објективности и непристрасни и поуздани чувар закона и правде“.
Исто.

само ово начело поведе код правосуђивања назочнога случаја, ако овај велеславни сенат буде имао у виду овај закон правичности – о чему немам разлога сумњати, ја сам увјерен да ће бити олакшан положај окривљеника³⁷⁾

Концепцијом таквог приступа почетку завршне речи, Цистлер је изградио мисаоно предворје за аргументе које ће касније износити, наговештавајући тиме да неће пропуштати прилике за нападима на правно неприхватљиву политичку контаминацију оптужнице, јер „оптужница каже да овај атентат није само лична трагедија него да је то политички догађај првога реда“³⁸⁾ Поводом Цистлерове елаборације политичких аспеката оптужнице, врло брзо су га сачекале прве препреке у форми упозорења председника судског већа. Одмах после прве изговорене реченице која је, у виду реплике, уследила по првом упозорењу, сустигло га је и друго упозорење, уз претњу да ће му бити одузета реч. Но, софистицирано реагујући на опасност пред којом се нашао, Цистлер се послужио лукавством истичући шта је он, заправо, хтео да каже, чиме је освојио простор и заобишао препреку, те постигао исти ефекат као да није ни било упозорења суда.

Задовољан тиме, привремено напушта изношење аргументације о политичким аспектима читавог случаја, прелазећи на терен класичне правне анализе, износећи став о непостојању кривичног дела, које се ставља на терет његовим брањеницима. „Ја наима тврдим да подухват, који је уперен на то да се Босна и Херцеговина отргне од Монархије – како то оптужница инкриминира, по нашем казненом закону не само да није злочин велеиздаје, него уопће није никакво кажњиво дјело.“³⁹⁾ Но, тада Цистлер прави логичку амплитуду, којом је очигледно успео да пробуди чуваре политичке догме одевене у рухо судског већа, јер је изнео правни став, којим је дотакао политичку суштину. Он, наима, истиче да је Берлинским уговором управа над БиХ поверена Аустро-Угарској, која је извршила анексију те територије 1908. године. Међутим, Цистлер напомиње да „унаточ тога, по строго јуристичком схваћању, ипак није овим актом Босна и Херцеговина утјеловљена држави Аустро-Угарске Монархије, јер по §5. цитираног Закона (Закона од 22. фебруара 1880. год. прим. аутора) није још увек усљедила привола легислативе оба дјела Монархије“⁴⁰⁾ После ових Цистлерових речи председ-

37) Исто.

38) Исто, стр. 68.

39) Исто, стр. 69.

40) Исто, стр. 70.

ник судског већа Куриналди изрекао је два нова упозорења, којима је, вероватно, мислио да ће дисциплиновати одважног адвокатског приправника. Но, одмах потом, следи мудро осмишљени део Цистлеровог наступа, којим он своју примарну тезу проширује и на друге делове аустро-угарске монархије. Оспоравајући регуларност законске санкције, позива се на др Фингера, правног теоретичара, те се опет враћа на сличне процесе,⁴¹⁾ примењујући аналогију, коју му председник судског већа забрањује. Атмосфера у судници стиже до усијања, па се суђење прекида ради одлучивања већа о мери укора, која му се изриче после паузе.

Свестан да би даља разрада политичке идеје коју је изнео могла озбиљно довести у питање наставак завршне речи, он се окреће елаборацији правне аргументације у корист брањеника, кроз три тачке: а) недостатак намере; б) индивидуализација одговорности; в) опис брањеника. Вероватно и сам свестан да његово становиште о томе да је правно неодржива оптужба против његових клијената за акт издаје неће наићи на прихватање суда, Цистлер је износио олакшавајуће околности брањеника.

Приближавајући се завршном делу завршне речи, Цистлер је фронтално напао оптужницу, како би је дискредитовао у што већој мери. На тај начин је желео да попуни недостајући простор због неколико изречених упозорења и мере укора, како би оставио утисак о одсуству прихватљивих правних темеља оптужног акта.

Из доступних документационих извора неспорно се да закључити да је Рудолф Цистлер био чврсто убеђен да је хитац Гаврила Принципа био симбол почетка краја Аустро-Угарске, па аутори претпостављају да је био свестан да је актер историјског судског процеса. Зато је финални део његове завршне речи указивање судском већу да оптужница има историјски значај. Вероватно је тиме покушао да заинтригира суд, односно, да већу стави до знања терет одговорности коју ће носити са собом поводом одлуке коју ће донети.

А одлука је била следећа, када су у питању Цистлерови брањеници. На смрт вешањем осуђени су Вељко Чубриловић и Неђо Керовић,⁴²⁾ Васа Чубриловић на 16, а Иво Крањчевић на 10 година тешке робије.

41) Исто, стр. 68.

42) Казна смрти му је преиначена у тешку тамницу од 20 година.

5. ЦИСТЛЕРОВЕ ПОУКЕ

У условима политичких напетости које су владале у Аустро-Угарској пре и после Сарајевског атентата и у условима ратног стања, и сам судски поступак био је у функцији војно-политичких интереса царевинских креатора рата. Тако се и право на одбрану приказало у светлу опасности за угрожавање округне политичке сврсисходности. У ратним околностима елиминисање овог права постало је очигледније него у редовним ситуацијама, чиме се додатно потврђује његова значајна вредност. Међутим, без обзира на строгу бирократизованост монархијског апарата аустро-угарске творевине, приказало се неписано правило о неуништивости моћи вредносног садржаја права. Вечитост и универзалност таквих вредносних моћи потврђују случајеви којима се печата „свето писмо“ људске садржине права; то је она његова морална страна коју друштво непрестано провоцира. У најтежим искушењима (а судски процес Младобосанцима је једно од таквих искушења), племенити правници храбро скидају повез са очију Божиње правде, стајући у одбрану праведног права. Цистлерова одбрана четири брањеника одсликава суштину права на одбрану; значај и улогу овог права које се налази у темељу демократског вредновања правног поретка. Јер, право на одбрану је стална провокација недемократским облицима државне власти; оно је мера напетости унутар позитивног права: његове форме и његове суштине. Прописом о формалној прокламацији постављења адвоката по службеној дужности, државна власт избегава своје ограничење, стварањем представе о задовољењу права на одбрану. Реч је о универзалном рецепту недемократски устројеног правосудног система, у које државна власт успева да повеже прикривеним моћима полицију, тужилаштво и адвокате по службеној дужности, остављајући судију немоћним да одбрани права окривљеног. Свестан тога, адвокат Рудолф Цистлер је још пре једног века прво изразио спремност да се прихвати улоге слободно изабраног браниоца у једном случају. А када му то није успело, задржао је за себе право да буде прави бранилац, иако су очекивања државне власти била сасвим супротна. Тако се још одавно показало да право потребује сумњу у судске процесе са великим бројем оптужених и великим бројем бранилаца по службеној дужности. Но, мора бити занимљиво и зашто је уопште Цистлер одабран да буде ангажован од стране државе; можда због изразито неспрског имена и презимена. Међутим, државни апарат је морао знати да се радило о личности левичарске политичке оријентације са принципијелним правничким и политичким ставовима.

И некако се чини интересантним да се и кроз призму овог адвокатског горостаса од пре једног века, може посматрати једна интересантна релација коју и дан данас, неретко евидентира правна пракса, а тиче се суштине права на одбрану. Јер, ово право се издваја у односу на остали круг људских права припадајућих корпусу личних права захваљујући значајној моћи његовог утицаја на релацију „појединац-држава“. Јер, принудни карактер права активира држава онда када се појединац, по њеној процени, сукоби са правилима друштвеног живота. Стављајући у погон апарат силе, држава је ипак приморана да себе подвргне праву, поступајући у складу са унапред прописаним правним нормама. Тако се приказује функција моралисања и дисциплиновања државе од стране права, на чијој је страни виши ниво културолошке свести.⁴³⁾ Управо у таквом доживљају утицаја права на државу вреди препознати и евидентирати значај права на одбрану. Државна власт која га пропише на цивилизацијски прихватљив начин и у складу са демократским стандардима га примењује - дисциплинована је власт оплемењена етичким комплексом. Садржински квалитет права на одбрану и квалитет његове примене представљају један од сигурнијих мерила демократског квалитета државне власти. Зато је теоријски потребно и изводљиво тумачење суђења уприличеног поводом Сарајевског атентата, и са становишта права на одбрану, што је у овом раду и учињено.

ЛИТЕРАТУРА

- Богићевић, Војислав, *Сарајевски атентат, писма и саопштења*, Свјетлост, Сарајево, 1965.
- Вест, Ребека, „Сарајево“, у зборнику: *Млада Босна*, Дом културе Чачак и Уметничко друштво Градац, бр. 175-176-177, Чачак, 2010.
- Губерина, Вељко и др., *Историја југословенске адвокатуре*, Савез адвокатских комора Југославије, књига I, Београд, 1998.
- Губерина, Вељко и др., *Историја југословенске адвокатуре*, Савез адвокатских комора Југославије, књига II, Београд, 2000.
- Дедијер, Владимир, *Сарајево 1914*, Просвета, Београд, 1966.
- Дедијер, Владимир, „Срећа Гаврила Принципа“, у зборнику: *Млада Босна*, Дом културе Чачак и Уметничко друштво Градац, бр. 175-176-177, Чачак, 2010.
- Dio's Roman history (with an English translation by Cary, E.), Harvard University Press, London, 1955.

43) Мирољуб Симић, Срђан Ђорђевић, Дејан Матић, *Увод у право*, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2009, стр. 55.

- Ињац, Оливер, *Велике адвокатске одбране*, Службени гласник, Београд, 2007.
- Јоњић, Томислав, „Др. Иво Пилар – одвјетник у Тузли“, *Часопис за друштвене и хуманистичке студије*, Институт друштвених знаности Иво Пилар, бр. 3/2007.
- Крањчевић, Иван, *Успомене једног учесника у Сарајевском атентату*, Свјетлост, Сарајево, 1964.
- Мавреновић, Слободан, “Време у којем је адвокатура представљала највећи проблем нашег судства”, *Бранич*, Адвокатска комора Србије, Београд, бр. 1/2006.
- Meyer, Gerald, *A world undone: the Story of the Great War, 1914-1918*, Bantam Dell, New York, 2006.
- Муџић, Иван, *Масонство у Хрвата*, Лаус, Сплит, 2000.
- Okey, Robin, *Taming Bosnian Nationalism: The Habsburg 'Civilizing Mission' in Bosnia 1878-1914*, 2007, OUP, Oxford, 2007.
- Перовић, Латинка, *Људи, догађаји и књиге – Млада Босна и руска мисао*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2000.
- Плутарх, *Успоредни животописи, III*, (превод: З. Дукач), Аугуст Цесарец, Загреб, 1988.
- Remak, Joachim, *THE STORY OF A POLITICAL MURDER Sarajevo*, Criterion books, inc. New York, 1959.
- Симић Јекић, Загорка, *Кривично процесно право СФРЈ*, Привредна штампа, Београд, 1982.
- Симић, Мирољуб; Ђорђевић, Срђан; Матић, Дејан, *Увод у право*, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2009.
- Тацит, *Анали*, (превод: Ј. Црепајац), БМГ, Београд, 2000
- Taylor, Alan John Percivale, *The Habsburg Monarchy 1809-1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Hamish Hamilton, London, 1947.
- Fath-Lihić, Annette Monika, *Nationswerdung zwischen innerer Zerrissenheit und äußerem Druck. Die bosnischen Muslime auf dem Weg vom ethnischen Bewusstsein zur nationalen Identität*, Universität Mannheim, Worms, 2006.
- Фон Лист, Франц, *Немачко кривично право*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1902.
- <http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/430912/Muharem-Bazdulj-Nije-Princip-izazvao-rat>
- Ђоровић, Владимир, *Црна књига: Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918. године*, Удружење ратних добровољаца 1912-1918. године, њихових потомака и поштовалаца Београд - подружница Требиње, Београд 1996.
- Sanfora, Luciano, *1914*, Sellerio, Palermo, 2006.
- Cicero, *The letters to his friends*, (with an english translation by Williams, W.G), vol. III, Harvard University press - W. Heinemann, Cambridge, Mass. - London, 1960.

Srdjan S. Djordjevic, Srdjan S. Vladetic

**RUDOLF CISTLER - VIVA VOX SERBIAE!
JUDICIAL PROCESS AND THE DEFENSE
OF THE PARTICIPANTS OF THE
SARAJEVO ASSASSINATION IN 1914**

Resume

The assassination in Sarajevo in the year of 1914. inspired the authors to cover the role of the lawyer Rudolf Cistler in criminal proceeding that took place on this occasion. The consequences of Cistler's behavior are far-reaching, because it affects on valuable experiences of the legal profession, which is precondition for the effective exercise of the right to defense. To that end, thought-logical structure of this paper is based on the linking of general context issues of the legal profession and the right on defense with Sarajevo process and Cistler's role in it. Treatment of these issues, specifically the tangential political background and foundation of court proceeding led a century ago. Accordingly, the methodological approach to the analysis of the indicated questions is based on the combination of qualitative axiological, normative-legal, and historical-research methods. Using the outstanding results of the research of the problem, it is reasonable to infer the significance of the share that legal profession has in the exercise of rights and freedoms in the state and legal systems, especially in their moments of crisis.

Key words: Rudolf Cistler, Sarajevo assassination, court, legal profession, right on defense, law

* Овај рад је примљен 27. фебруара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 09. јуна 2014. године.